

Kolapsy v nás

Společnosti si ani neuvědomují, že spějí k pádům

Když Český egyptologický ústav (ČEgÚ) společně s archeology před několika lety organizoval seminář na téma kolapsů, ještě jsem netušil, že se z tématu záhy stane HIT. Paradoxně ne díky poznání v našich oborech, ale v důsledku selhání bankovního sektoru světových ekonomik a pozorovatelných změn klimatu (zda v důsledku přirozených přírodních cyklů, nadměrných lidských aktivit či kombinací obého ponechávám stranou). Na Akademii věd ČR se nás sešlo asi deset přednášejících – od archeologa a egyptologa až po ekologa, geologa, matematika a filozofa. Na začátku setkání panovaly o smyslu akce vážné pochyby; když jsme se rozcházeli, byli jsme překvapeni, že naše závěry se víceméně shodují...

NEPŘIPOUŠTĚNÍ SI ÚPADKU

Mne jako člověka zabývajícího se lidskými dějinami nejvíce zajímalo, jak se takový kolaps projevuje ve společnosti a co to vůbec je. Tedy: ko-

laps je něco, co se projeví náhle, nicméně jeho kořeny lze vysledovat mnohem dříve. Typické je, že společnost si ani neuvědomuje, že ke kolapsu spěje nebo že by bylo něco až tak v nepořádku. Stejně jako my. A stejně jako staří Egypťané si ani my moc neuvědomujeme, že se jevy, jež obvykle vedou ke kolapsu, projevují i v naší společnosti. S tím velkým rozdílem, že naše společnost – alespoň teoreticky – disponuje věděním a nástroji, jež může ke svému užitku využít více než kdy dříve.

Jednou z nejnítěnějších vlastností každého impéria (a skoro každého vládce) je přesvědčení, že nikdy neodejde ze scény. To se týkalo starověkého Egypta, Řecka nebo Říma a jednou se bude týkat i civilizací současných; o politicích či vládících ani nemluvě. Přitom naše dějiny nás neustále přesvědčují o opaku. Jako klasický příklad může posloužit jedna kapitola ze staroegyptské historie – vzestup a pád stavitelů pyramid Staré říše, doby datované do 27.–22. století před Kris-

ILUSTRACE: Vojtěch Velický

tem. Jednalo se o jeden z prvních centralistických států v dějinách lidstva, za jehož vzestupem stálo několik faktorů, které jsou překvapivě stále aktuální i dnes.

BYROKRATIZACE A ŠEDÉ EMINENCE

Aby bylo možno financovat státní stavby staroegyptských panovníků (nejznámější z nich jsou bezesporu pyramidy jako ty v Gíze), bylo zapotřebí propracovaného výběru daní. Ten se určoval z výše každoroční záplavy Nilu, která limitovala plochu zavlažovaných polí. Neplatiče stíhal tvrdý trest... Dnes se poměrně velká skupina vyškolených expertů specializuje na optimalizaci daní, tedy na konstatování o tom, jak odvést daní co nejméně.

Dalším limitujícím faktorem byl vzestup poměrně velké skupiny úředníků, kteří byli schopni udržet rostoucí stát a jeho funkce v chodu. Původně šlo o pár desítek funkcionářů dosazovaných panovníkem. Ti navíc pocházeli z jeho rodiny. S narůstající složitostí státních orgánů a specializovaných „ministerstev“ ztratil panovník nad vývojem státních záležitostí přímou kontrolu, a nutně přijal značně symbolickou úlohu. Vysoce postavení úředníci postupně dokázali navázat vysoké úřady na členy svých rodin, takže došlo k výraznému rozvoji nepotismu, kdy synové nastupovali do úřadů svých otců. Moje skromné znalosti veřejného života v ČR a v zámoří mi dovolují obávat se, že tento trend nevymizel z řízení státních útvarů ani po několika tisících le-

tech. Ba právě naopak. Častěji, než by bylo optimální, se můžeme setkat s tím, že o výkonu té či oné funkce rozhoduje právě „vhodnost“ kandidáta, ne jeho schopnosti.

Dnes ale nejde o tak okaté případy – zejména díky komplexnosti a různorodosti podnikání, ať již ve státních či soukromých sférách. Snad nejkriklavějším případem mohou být ne zcela ojedinělé doklady této praxe v tělese zákonodárné moci vzešlé z našich demokratických voleb. Ze stejného soudku je i věčný rozpor mezi sférami vlivu formálně pověřených úředníků a „šedých eminencí“, které ač bez jakékoli oficiální funkce, mohou hýbat státními záležitostmi více než leckterý náměstek. Orwellovský popis doby a vlády etiopského posledního císaře Haileho Selassieho (vládl 1930 až 1974) z pera Ryszarda Kapuścińskiego je plný neuvěřitelných detailů mechanismu jeho vlády. Jeden z nich v této souvislosti uvádí, že plebejec Aklál – bez jakékoliv funkce ve státě či paláci! – měl větší vliv na dění než ministři. Bylo to proto, že sféry vlivu se vymezovaly ne oficiálním postavením a tituly, ale možností přístupu ke králi a jeho „uchu“.

KRIZE SCHOPNÝCH PANOVNÍKŮ?

Na tento faktor navazuje i krize schopnosti panovníka a státu zajistit prosazení rozhodnutí v oblastech vzdálenějších od centra státní moci a krize legitimacy. V podstatě nejde o nic jiného, než že jednotlivé staroegyptské kraje si v době úpad-

Kolaps je něco, co se projeví náhle, nicméně jeho kořeny lze vysledovat mnohem dříve

INZERCE

**Ernst & Young
Podnikatel roku®**

2010

Oceňujeme úspěšné české podnikatele, kteří jdou za svou vizí, mají odvahu a jsou inspirací pro ostatní.

Zařad'te se po bok deseti nejúspěšnějších českých podnikatelů!

Soutěží se v kategoriích:

Podnikatel roku České republiky

Technologický podnikatel roku

Začínající podnikatel roku

Sociálně prospěšný podnikatel roku

Uzávěrka přihlášek je 30. listopadu 2010.

Podrobné informace a přihláška do soutěže na www.podnikatelroku.cz.

**Hledáme
Podnikatele
roku 2010!**

Zakladatel a celosvětový
organizátor soutěže

ERNST & YOUNG
Quality In Everything We Do

Partneři

GLISCO
Wealth management

Podporovatelé

TUESDAY
Business Network

CZECHINVEST

CVCA | Czech
Private Equity
& Venture Capital
Association

Spoluorganizátor

DNES iDNES.cz
žijeme s vámi

**Raiffeisen
BANK**

Banka inspirovaná klienty

Mediální partneři

EURO

Radiožurnál
ČESKÝ ROZHLAS

BIZ
OBKROUŽENÍ

Udržování
určitého
mýtu či
symbolu
něco stojí
– jedno je
však jisté,
nejde o ne-
konečný
proces

ku Staré říše „dělaly, co chtěly“ a byly v područí několika lokálních oligarchů. Nechci ani náhodou tvrdit, že to se děje i dnes, ale po nedávném dlouhém pobytu v Egyptě jsem měl například zamořovanou hlavu z toho, jak se v Česku v tom kterém kraji řeší lékařské poplatky. Uvnitř jednoho a toho samého státu! Obdobně se asi laik pozastaví nad regionální nebo nadregionální dominancí té či oné firmy. Stejně tak mohl být člověk na rozpácích, když se dočítal o zpochybňování profesionální integrity vrchovaných orgánů jako například Ústavního soudu ČR.

Jestliže v kandidátském projevu na předsedu strany náš nový premiér tvrdí, že nekrade a je neúplatný, tak to nepochybně znamená, že se vůči těmto rozšířeným nešvarům v politice a společnosti vymezuje. Je to normální? Bohužel už asi ano. Už ve starém Egyptě si vysocí hodnostáři nechávali na stěnách hrodek tesat nápisy, v nichž tvrdili, že si je nechali postavit výlučně z řádně získaného majetku. Měly by tyto nápisy význam, kdyby nešlo o obecně rozšířený standard chování úředníků?

NAKYNULÁ STÁTNÍ ZÁTĚŽ

Mým dalším oblíbeným faktorem je „opulence“ a neproduktivní výdaje ze strany státních orgánů. Aby si staroegyptský panovník udržel navenek svůj božský statut (a byl uznáván za jediného zprostředkovatele mezi lidmi a bohy staroegyptského panteonu), potřeboval armádu placených kněží, kteří pracovali v jeho a samozřejmě i ve svém zájmu. Jak se rozrůstal staroegyptský stát, rostla i tato skupina. Každý staroegyptský panovník si postavil zádušní komplex, v němž po jeho smrti probíhal zádušní kult. Toho se účastnily stovky kněží a jejich počet logicky rostl úměrně navyšování počtu komplexů.

Jeden z unikátních českých objevů představují papyrové archivy z Abúsíru, které mechanismus

výborně popisují. Za jistý vrchol tohoto trendu můžeme považovat jeden z údajů z papyrového archivu panovníka Raneferefa v Abúsíru (poměrně málo významný panovník žijící v 25. století před Kristem). Z něj se dozvídáme, že během jediného náboženského svátku v Ptahově chrámu v Memfidě (tehdejší hlavní město Egypta) trvajícím sedmnáct dní bylo poraženo 221 kusů dobytka! Netřeba připomínat, že staroegyptský kalendář se svátky jen hemžil a že veškeré maso skončilo v „kapsách“ kněží a jejich rodin. Obdobné slavnosti probíhaly paralelně ve všech existujících zádušních komplexech panovníků, kde skladovací plochy ke konci Staré říše značně rostly – rostly tedy výdaje státu na placení kněží. Srovnatelně „produktivní“ jsou dnes asi nadstandardní služební byty, luxusní služební auta, bonusy, dovolené či různé merendy výše nebo níže postavených státních úředníků. Udržování určitého mýtu či symbolu něco stojí – jedno je však jisté, nejde o nekonečný proces.

VLIV KLIMATU NA DĚJINY

Posledním významným krizovým faktorem je klimatická změna. Díky geologii a příbuzným oborům víme již dlouho, že cyklické výkyvy klimatu, střídání dob ledových a meziledových jsou přirozenou součástí běhu světa. Otázkou je, co se děje s klimatem v době posledních zhruba deseti tisíc let, kdy je rozkolísanost poměrně velká a jen Evropa v posledních stoletích prošla několika velkými klimatickými stresy. Jisté je ale to, že výkyvy klimatu měly a mají velký vliv na chod lidských dějin. Pokles vodnatosti Nilu přispěl k rozpadu starého Egypta: bez záplav nebyla úroda, tedy daně; bez daní nebylo z čeho financovat státní aparát a ideologii a zachovat integritu státu. V době, kdy si vysoce postavení úředníci dělali ve státech, co chtěli, kdy centrální orgány byly de facto pouze diváky dění a kdy neudržitelně narostly neproduktivní výdaje státu, byla sucha tou poslední ranou a spouštěcím prvkem kolapsu. Nešlo však o výjimku v dějinách. Klimatické změny byly znatelné v době vzniku husitského hnutí a táni ledovců možná povede k tomu, že Grónsko se za pár desetiletí stane významnou ekonomikou založenou na těžbě ropy.

KDO NEGUJE MINULOST, POHRDÁ SEBOU

Když se ohlédnou za výsledky výše zmínovaného semináře v AV ČR, ještě více jsem přesvědčen, že historické a archeologické obory mají velký smysl i dnes. Je sice v módě nad nimi ohrnovat nos a pochybovat o jejich smyslu, nicméně kdo se tak projevuje, popírá smysl vlastního konání. A to jsme každodenně svědky vystupování osob (a někdy i osobností), které věří, že jejich činy jsou nutně středem všeho dění a zapíší se do DĚJIN. Stejně významné je pro mne poznání, že tytéž faktory, které přivodily vzestup prvního staroegyptského státu, se staly i příčinami jeho pádu.

Otázkou je, co se s tím dá dělat. Jedno z poučení, které z toho plyne: možná nastává doba, abychom opět přemýšleli o teorii změny umožňující zachování komplexních systémů, jakým je například naše společnost. Základem by mohla být skutečnost, že nelze „nastavovat“ či vylepšovat ty faktory, jež kdysi fungovaly, ale nyní ztrácí

na dechu. To je hlavní poučka krizových manažerů – základem úspěchu je od základu změnit stávající a stále unavenější systém.

Kam nás to může dovést, je otázkou pro společenské a přírodovědné obory. Zajímavá je i perspektiva egyptologa, jenž může sledovat vývoj jedné civilizace po dobu více než tří tisíc let. Dobu, během níž vzniklo a zaniklo několik státních útvarů. Všechny patřily téže civilizaci; všechny vzešly z odlišných zárodečných faktorů, stejně odlišně i zanikly. Nicméně povaha těchto faktorů byla vždy podobná, odlišná byla jen forma. A tak je tomu dodnes.

SMYSL HISTORICKÝCH OBORŮ

Na jedné straně na nás doléhají argumenty, že právě historické obory často nemají v moderním světě – tolik zasvěcenému technologiím – co pohledávat. Na druhé straně však asi nebudu dalek od pravdy, když napíši, že valná část problémů dnešního světa má právě společenský základ: odlišná náboženství, rasové, sociální a jiné konflikty, jazyková a kulturní diferenciacie, její nepochopení a občasné zneužívání, politické války a různé druhy diskriminace. Tak bych rád věděl, jak toto vše budeme „uchopovat“, když tuto problematiku nebude mít kdo řešit. Tím spíše, když – podle současného hodnocení vědy v Česku – právě zástupci těchto oborů vypadají jako darmošlapové.

S tím souvisí snad poslední otázka, jež mne v této souvislosti trápí. Svět a poznání se neuvěřitelně rozšiřují a komplikují. Logicky mi z toho vyplývá, že jeho poznávání by mělo vyžadovat delší dobu

a mnohé formy specializovaného studia. Naproti tomu se většina světa (a Česko není výjimkou) snaží cestu k poznání – ale hlavně dosažení formálně certifikovaného vzdělání – maximálně zjednodušit: počínaje zpochybněním úlohy matematiky jako integrální součásti vzdělání jakékoliv střední školy s maturitou. O tom, že je něco v nepořádku i na vysokých školách, svědčí „létající“ profesori vyučující během týdne na několika vysokých školách. Kdy ti mají čas bádát? Nerozumím tomu a je-

Přemýšlení je náš největší evoluční dar; podle toho bychom s ním měli i zacházet

jich nadání jim závidím. Hlavně je ale matoucí tendence vykazovat tabulkově rostoucí počty absolventů. Jako by snad „více“ znamenalo „lépe“.

Nechci a ani nebudu radit či podsouvat jakési závěry, spíš bych chtěl, abychom si alespoň občas dali tu práci a přemýšleli. O tom, kde a jak žijeme. Co a proč vlastně děláme. Přemýšlení je náš největší evoluční dar; podle toho bychom s ním měli i zacházet. Možná jen jeden návrh: pokud se smíříme s tím, že kolapsy jsou také součástí přirozeného běhu věcí a de facto nezbytnou součástí procesu vedoucího ke „zmrtvýchvstání“, třeba se nám povede něco udělat. I kolaps se dá přežít. Tak proč ne my?

MIROSLAV BARTA, profesor egyptologie FF UK

INZERCE

BDO AUDIT

Auditorské služby podnikatelským subjektům, bankám, fondům, organizačním složkám státu, příspěvkovým organizacím a obcím

BDO DANĚ

Daňové poradenství ve všech oblastech zdanění právnických a fyzických osob, mezinárodního zdanění a nepřímých daní

BDO ÚČETNICTVÍ A MZDY

Zpracování účetnictví a mzdové agendy na profesionální úrovni v souladu s českými zákony

BDO APPRAISAL SERVICES

Kvalifikovaný znalecký ústav v oboru Ekonomika s širokým rozsahem znaleckého oprávnění

BDO IT

Poradenství v oblasti informačních technologií a bezpečnosti informačních systémů, včetně poskytování auditů a certifikací informačních systémů

www.bdo.cz

